

Labdien, dāmas un kungi, cienījamie kolēģi, godājamie konferences dalībnieki!

Savā uzrunā centīšos iezīmēt iemeslus, kāpēc atlīdzība par reprogrāfisko pavairošanu ir tik būtiska Latvijas izdevējiem. Taču vispirms gribētu pateikt lielu paldies visiem, kas atbalstīja organizācijas LATREPRO izveidošanu un gan ar savām zināšanām un pieredzi, gan laiku, gan finansiālo atbalstu palīdzējuši, lai tā nostātos uz kājām un varētu sākt darboties Latvijas izdevēju un autoru interesēs, iekasējot tiem pienākošos atlīdzību. Arī pati esmu nedaudz bijusi iesaistīta šajā procesā, tāpēc zinu, ka ieguldītais darbs ir bijis ļoti liels un neatlaidīgs.

Un šī neatlaidība aizstāvēt kopējās intereses ir ļoti nepieciešama, tāpēc ka atlīdzība par reprogrāfisko reproducēšanu, gluži tāpat kā atlīdzība par grāmatu publisko patapinājumu bibliotēkās, visās attīstītās, civilizētās valstīs ir daļa no naudas plūsmas izdevējdarbības nozares finansēšanas sistēmā, tā ir nauda, kas nodrošina šai nozarei lielāku stabilitāti un iespēju īstenot atkal jaunus interesantus projektus, un vairāk samaksāt autoriem.

Kāpēc Latvijā ir tik būtiski beidzot sakārtot šo atlīdzības jautājumu? Mēs faktiski esam viena no retajām, ja ne vienīgā Eiropas valsts, kurā atlīdzība par kopēšanu pagaidām vēl arvien netiek maksāta, un tas gan demonstrē sabiedrībā un politikajās aprindās valdošo neizpratni par labu praksi un starptautiskajām tiesību normām, gan rada draudus, ka Latvijas valstij kādu dienu nāktos tērēt prāvas summas, lai starptautiskās tiesās skaidrotu savu nevēlēšanos situāciju sakārtot. Par laimi, nu jau ledus ir sakustējies, un maksājumi drīzumā varētu sākties.

Atšķirībā no pirmās konferences, kas notika pēc LATREPRO izveidošanas un kuras mērķis bija vispār informēt ne tikai sabiedrību, bet arī pašus autorus un izdevējus par organizācijas mērķiem un tuvākās darbības plāniem, šodienas konferencē jau ir aicināti piedalīties arī lielākie kopētāji – to uzņēmumu pārstāvji, ar kuriem pēc pašreizējās likumdošanas LATREPRO ir draudzīgi jāvienojas par atlīdzības saņemšanu. Tieši jums, cienījamie sadarbības partneri, centīšos ieskicēt pašreizējo izdevējdarbības nozares kopainu, vairāk pievērsties grāmatu izdošanas nozarei, kuras situāciju pārzinu vislabāk.

Gribētu teikt, ka jebkurš atbalsts grāmatniecības nozarei apliecina mūsu kā indivīdu un uzņēmēju valstisko domāšanu un vēlmi stiprināt nacionālu valsti. Grāmatu, gluži tāpat kā laikrakstu un žurnālu izdevēji ir cieši saistīti ar konkrētu, Latvijas gadījumā diezgan mazskaitlīgu mērķauditoriju, kuras intereses un vajadzības turklāt ir diezgan atšķirīgas. Man bieži nākas skaidrot ar mūsu nozari nesaistītiem cilvēkiem, ka viņu priekšstatī par grāmatu metieniem ir aizķērušies vai nu krietni senajos padomju laikos, kad šie metieni tika norādīti grāmatas tehniskās informācijas lapā, un tie bija piecciparu un pat sešciparu skaitļi, vai apmēram piecpadsmit gadu pagātnē, kad normāls metiens bija 5000 un par labi pārdotu grāmatu varēja uzskatīt tādu, ko vai nu uzreiz, vai ar papildmetieniem nodrukāja kādus 10 000 vai pat vairāk. Pēdējās desmitgades laikā grāmatniecības nozare

ir piedzīvojusi vairākus krasus metienu apjoma kritumus, kas saistīti gan ar saimnieciski aktīvo iedzīvotāju izbraukšanu un pārceļšanos uz citām valstīm, gan ar to, ka gados jauni cilvēki daudz vairāk lasa svešvalodās, gan ar 2008. gada ekonomiskās krīzes laikā pieņemtajiem kļūmajiem nodokļu politikas lēmumiem, kas gan drīz tika atcelti, taču to sekas nozarē bija jūtamas vēl gadiem ilgi. Ja 2007. un 2008. gadā Latvijas grāmatu tirgū parādījās ap 2800 jaunu nosaukumu, pēc krīzes šis skaitlis nokritās līdz 2100, un pēdējos gados nostabilizējies pie apmēram 2200 jaunām grāmatām. Tāpat grāmatu metieni ir nelieli – par labi pārdotu grāmatu lielās izdevniecības uzskata tādu, kas nodrukāta 2000 vai 3000 eksemplāru metienā, bet salīdzinoši nelielas izdevniecības drukā pat 500, 800, 1000 eksemplāru. Vidējā tirāža visus pēdējos gadus ir samazinājusies un 2015. gadā bija 1300 eksemplāru. Ar biznesu saistītiem cilvēkiem droši vien nav īpaši jāskaidro, ka tas ietekmē grāmatu pašizmaksu un cenu veikalā. Veidojas tāds kā apburtais aplis – grāmatu tirāžas krītas, tās kļūst dārgākas, attiecīgi samazinās pirkumu skaits, un tirāžas atkal krītas. Lai īstenotu apjomīgus, izmaksu ziņā dārgus projektus, izdevējiem ir jācenšas piesaistīt vai nu valsts un pašvaldību līdzfinansējums, vai kāds mecenāts, līdz ar to patiešām vērtīgu, paliekošu grāmatu īpatsvars un tematiskā dažādība kopējā piedāvājumā nūdien varētu būt lielāka. Jāpiebilst, ka grāmatu cena ietekmē arī bibliotēku spēju iepirkt jaunākos izdevumus, bet no kopējā publisko bibliotēku iepirkuma apjoma tiek aprēķinātas arī publiskā patapinājuma summas – otra papildu naudas plūsma, kas stimulē autoru radošo darbību Latvijā. Ja dažās citās kultūras nozarēs valsts dotāciju īpatsvars kopējā naudas plūsmā ir salīdzinoši liels, grāmatnieki var pieteikties Kultūrkapitāla fonda organizētajiem konkursiem, kuros atbalstu konkursa kārtībā saņem galvenokārt daiļliteratūras darbi. Bet uzziņu literatūras un izglītojoša rakstura literatūras izdošana, kā arī latviešu autoru bērnu grāmatu veidošana, kas saistīta ar dažādu attēlu un ilustratīvo materiālu iegādi un tāpēc izmaksā diezgan dārgi, galvenokārt paliek uz pašu izdevēju pleciem. Lieki piebilst, ka tieši šīs grāmatas ir starp biežāk kopētajām gan fiziski, gan elektroniski, tāpēc daudzi izdevēji pēdējos gados pat atsakās no jaunu, izmaksu ziņā dārgu projektu īstenošanas. Protams, ka tas ietekmē arī pastāvošo piedāvājumu un autoru iespējas publicēties. Vienīgais atbalsta instruments, kas vienlīdz attiecināms uz visiem izdevējiem, ir pazeminātā PVN likme drukātajām grāmatām, ceram, ka no nākamā gada tā tiks piemērota arī elektroniskajām grāmatām un ka nekādā gadījumā netiks ņemti vērā Starptautiskā valūtas fonda ieteikumi vispār atteikties no pazeminātajām likmēm – Latvijā tās kaut nedaudz veicina latviski izdoto grāmatu konkurētspēju.

Varētu jau teikt – kas tur liels, bibliotēkās ir iepriekšējos gados iepirktas grāmatas, lai lasa tās! Grāmatu tāpat ir par daudz, mājās plauktā jau vairs nav vietas! Šādi viedokļi ir dzirdēti pat no izglītības nozares pārstāvjiem un politiķiem. Taču šāda attieksme ir ārkārtīgi tuvredzīga – ne velti attīstītās valstīs katrai nopietnai, sabiedriski nozīmīgai tēmai tiek veltīta vesela virkne grāmatu, pat ikviens tehnoloģiju guru par saviem sasniegumiem un biznesa atziņām agri vai vēlu nolemj ne jau radīt kādu superīgu tīmekļa vietni, bet gan uzrakstīt grāmatu. Grāmatniecības situācija pasaulē kopumā šobrīd ir ļoti

stabila, drukas apjomi tikai pieaug, un Latvijas nacionālajās interesēs būtu nevis, lai sabiedrība lasa mazāk un grāmatas tiešām kļūst par ekskluzīvu, turīgiem cilvēkiem pieejamu luksusa preci, bet – lai sabiedrība lasa vairāk, jo lasīšana veicina arī ar to netieši saistītas lietas – kā radošumu un inovāciju biznesā, kā arī sabiedriski aktīvu nostāju un pilsonisko aktivitāti.

Lai tā notiktu, ir jāstiprina grāmatas, tās autoru un izdevēju reputācija un prestižs sabiedrībā, kā arī jāskaidro ar autortiesībām saistītie jautājumi. Gan skolotājam, gan bērnudārza audzinātājam, gan studentam, gan bibliotēkas lasītājam vai vienkārši interesentam ir jāsaprot, cik, ko un kādiem nolūkiem ir atļauts kopēt. Ka, piemēram, pārkopēt no kāda vecāka palienētu krāsojamo grāmatu divdesmit grupiņas bērniem ir tas pats, kas veikalā paņemt trīs smalkmaizītes, bet samaksāt tikai par vienu, vai kopēšanas birojā pateikt pārdevējam – nokopējiet man 20, bet čeku izsitiet tikai par 2. Pašlaik izglītības iestādēs par vispārpieņemtu normu ir kļuvis pieprasīt no vecākiem vai nu fiziski atnest papīru kopēšanai, vai veikt iemaksas vecāku pašu administrētā fondā papīra un kopēšanas apmaksai. Formāli nekāda kopēšana it kā nenotiek, taču faktiskā situācija tik rožaina nemaz nav.

Savukārt grāmatniecības nozare ir viena no tām, kas izceļas ar ražošanas un izplatīšanas caurspīdīgumu: izdevēji divas reizes gadā iesniedz atskaites Latvijas Nacionālajai bibliotēkai par iepriekšējā pusgadā izdoto nosaukumu skaitu un tirāžu, un regulāri tai piegādā arī bezmaksas obligātos eksemplārus. Neatkarīgi no tirāžas to likumā paredzētais skaits vēl arvien ir 7, bet vidējā jaunas grāmatas cena 2014. gadā bija 10 eiro. Veicot pavisam vienkāršus matemātiskus aprēķinus, varam secināt, ka ik gadus šādi – brīvprātīgā piespiedu kārtā – negūtie ieņēmumi ir ap 150 000 eiro. Izdevēji nenoliedz nepieciešamību iesniegt obligātos eksemplārus Nacionālajai bibliotēkai saglabāšanai nākamajām paaudzēm, tomēr pašlaik ir sāktas pārrunas par optimālo šādu eksemplāru skaitu, mūsbrīdā, tie būtu 2 eksemplāri.

Jūs taču piekritīsiet, ka nozare, kas regulāri sniedz atskaites par paveikto, būtu pelnījusi arī informāciju par to, kas notiek ar tās garabērniem pēc nokļūšanas pie lasītājiem. Tāpēc vēlētos aicināt visus kopētājus godprātīgi sniegt atskaites par kopēšanas apjomiem jūsu uzņēmumos un vienoties ar LATREPRO par atlīdzības izmaksām tās pārstāvētajiem autoriem un izdevējiem.

Neapšaubāmi, 21. gadsimtā, kad cilvēki tik daudz lieto internetu, kur nereti ir ļoti grūti saprast, ko drīkst likumīgi pārkopēt vai pavairot un kur esi jau iepeldējis aizliegtos ūdeņos, autortiesību ievērošanas problēma ir aktuālāka nekā jebkad agrāk, taču ir arī jaunas iespējas to padarīt saprotamāku un atgādināt cilvēkiem par to. To, ka skaidrošana un pamatīgāka izpratne ir ārkārtīgi nepieciešama, jau pierādīja bēdīgi slavenais precedents ar e-bibliotēku, kas beidzās ar tiesāšanos vairāku gadu garumā, kamēr izdevās panākt, ka ar autortiesībām aizsargātu grāmatu pilnu tekstu publicēšana bezmaksas

interneta vietnē tika atzīta par prettiesisku. Arī Latvijas Nacionālās bibliotēkas digitālajā bibliotēkā tās darbības pirmsākumos mēdza parādīties problemātiski gadījumi, taču pašlaik, cik vērojams, šīs problēmas ir novērstas un lasītājiem tiek atgādināts par autortiesību likumdošanu.

Rezumējot gribu vēlreiz aicināt visus ar autortiesībām saistītu darbu lietotājus un pavairotājus ar izpratni un atsaucību izturēties pret LATREPRO aicinājumiem vienoties par taisnīgas atlīdzības nodrošināšanu autoriem un izdevējiem, kas rūpējas, lai izdevējdarbības vide Latvijā arī turpmāk būtu dinamiska, moderna un piedāvātu Latvijas iedzīvotājiem latviešu valodā pietiekamu daudzveidīgu informācijas un izklaides materiālu klāstu.

RENĀTE PUNKA

Latvijas Grāmatizdevēju asociācijas valdes priekšsēdētāja